

BUDUĆNOST NACIJE

U ovoj knjizi*) čiji je podnaslov: *Integral nacije i sindrom nacionalizma*, pisac na živom istorijskom materijalu i teorijskim saznanjima traga za novim i za naše vreme značajnim određenjima i dimenzijama nacionalnog fenomena, onako kako ovaj u savremenosti utiče na društvene procese i pitanja društvenog oslobođenja čoveka. Već u prvom delu govoreći o starijim i novim procesima unutar nacija, autor razotkriva koliko je sam pojam nacije fluidan, protivrečan i često zamagljen i natopljen emotivnim konotacijama, ideologijom i predrasudama. Zapravo se taj pojam koji u sebi nosi elemente prirodnoistorijskog (od naroda kao nacije u nastajanju, do nacije kao nečeg ipak bitno drukčijeg i zasnovanog na posebnom kvalitetu unutrašnjih društvenih veza), ali i društvenog, pojavljuje ponekad kao klupko protivrečnosti (*complexio oppositorum*), koji najpre valja razjasniti i racionalno valorizovati, relativizirati na jednoj široj istorijskoj i epohalnoj ravni. Sve je to neophodno zato što nacija postaje jedan od glavnih činilaca razvoja u mnogim delovima sveta, ponekad i u spoju s politikom, kada dobija osobita preusmerenja, koja često rezultiraju u nacionalizmu, jednoj od moćnih političkih sila našeg vremena.

Rasprava se vodi na način kojim se relativiziraju mnoge, danas fiksirane i hipostazirane, odredbe i elementi nacije i nacionalnog. U širem istorijskom i prostornom kontekstu ni jedno svojstvo — u onoj raznolikosti pojava koje mogu činiti nacionalnu zasebnost i različitost — ne izgleda više dovoljnim da objasni šta naciju zapravo čini nacijom. Nekad to može biti jezik, drugi put vera, treći put specifična tradicija i istorija, a nekad i ono što je Karl Dojč (Deutsch) nazvao stanjem u kome se srodne socijalne grupe pretvaraju u nacije onda kad steknu dovoljno političke snage da stanu iza svojih aspiracija.

---

*) Dušan Ičević, *Kuda ide nacija*, Univerzitetska riječ, Titograd, 1986, str. 141.

U svemu tome, pisca ipak najviše privlači instrumentalizacija nacije i njeno korišćenje u posebne svrhe, dakle aktuelna stvarnost pretvaranja i deformisanja nacionalnog u nacionalističko, što je svakako osnovna tema čitave ove studije.

Pa ipak, i onda kad pokušava da nas približi samoj suštini nacije, njenog dosadašnjeg i budućeg razvitka, pisac izbegava da daje kodifikovane, definicijske i profesionalno-akademske odgovore na mnogo složenija pitanja koja ovde ponajmanje trpe apodiktika i kruta, zatvorena rasuđivanja o tome šta je nacija i kuda ide. On radije ukazuje i relativizira pojave u prostoru i vremenu, pokazuje u kakvim se sve dinamičkim formama i modalitetima može javiti ono što se označuje kao nacionalna grupacija, ukazuje na uslove pod kojima se nacionalno, kao forma socijalnog života i integracije, pojačava ili slabi i šta sve to može značiti u razvoju društva i čoveka u njemu. Pristup autora odlikuje otvoreno teorijsko-istorijski diskurs koji čitaoca tera na razmišljanje i o onome što je mislio da je teorijski i istorijski „dovršeno”. A neka poglavlja pisac radije završava novim upitima nego definitivnim „razumskim” odgovorima, koji su često izvorište mnogih površnosti i predrasuda. Izgleda da je za ovakvu relativizaciju pojmova bilo potrebno veliko teorijsko i uporedno poznavanje fenomena nacionalnog i na tom poznavanju utemeljene hrabrosti da se o mnogim pitanjima govori otvorenije, ali i sadržajnije i semantički preciznije. To Ičević postiže zadržavajući kritičku distancu, uz duhovite komentare i neočekivane uvide, prožete stvaralačkom sumnjom u podudarnost suštine i pojavnosti. On koristi bogata svojstva i slobodu esejističkog govora, koji ovde daje dosta dobre rezultate, ne samo u opisivanju, već i tumačenju odnosa i pojava.

Ovakav pristup najbolje se demonstrira u razmatranjima o genezi nacija. Drukčiji je proces nastajanja „prve nove nacije” u SAD, na primer, od procesa amalgamisanja četiri stare i velike evropske nacije u Švajcarskoj, snagom interesa dovoljnih da novo pripadanje preobrazu u identifikacijsku vrednost. Drugačiji je proces danas u zemljama u razvoju, gde je u pitanju nužni razvojni stupanj „nacionalizacije” raspršenih rodovsko-feudalnih masa i partikulariteta, a drugačiji u slučaju austrijske nacije koja se ni po čemu ne razlikuje od nemačke osim u identifikaciji s veličinom istorijski minule austrijske države (carstva). Svoje specifičnosti ima i iskustvo formiranja nacionalnih zajednica na polietničkom tlu, sa različitim faktorima koji mogu dati primarni i odlučujući impuls nacionalnim identifikacijama, počev od onoga da se takva matrica identifikacije naprosto nameće

odgovarajućim stavom i grupisanjem jednih delova društva, drugim. Zanimljiv je i proces revitalizacije razlika unutar prividno jednonacionalnih društava (Flamanci i Valonci u Belgiji, Bretonci u Francuskoj itd.), pri čemu valja podsetiti i na činjenicu da danas samo 4% svetskog stanovništva živi u takozvanim jednonacionalnim strukturama, iako je proces stalnog mešanja populacije i dalje u jeku, pod uticajem migracija, ekonomskih i drugih integracija i stvaranja „svetskog sela”. Razumljivo je da to, samo po sebi, otvara mnogo novih pitanja, od problema akulturacijâ i osmoza, do problema različitosti u kontrastu prema integraciji, i do samog procesa nadržavanja nacija u jednoj već otvorenoj epohalnoj perspektivi.

Iz knjige se nacija na kraju pojavljuje kao relativna, modalna alternativa istorijskog života i razvoja ljudskog društva, deo prostora istorijske egzistencije ljudskih zajednica s veoma raznovrsnim odrednicama i unutrašnjim sadržajima, koji čas daju naglasak jednom, a čas drugom momentu unutarnacionalnog povezivanja i identifikacije. No ta raznovrsnost i različitost, često je upravo i tačka kristalizacije veličanja sopstvene nacije i pojave iracionalnog dvojnika nacije: *nacionalizma* prema čijim se tendencijama na prostorima legitimnog nacionalnog izražavanja mora biti stalno budan.

Autor raspravlja i o učincima ekonomskih determinacija nacije, ali bez dogmatskih predrasuda o mogućnostima monokauzalne redukcije nacionalnog fenomena isključivo na ekonomski momenat, kao neku objektivnu i interesno racionalizovanu osnovu nacije i njenog istorijskog razvoja i trajanja. Udeo ekonomskog u nacionalnim procesima nije jednosmeran, a ni jednoznačan, pa i njegova dejstva imaju svoje razvojne faze.

Odnos klasnog i nacionalnog pisac je doveo na ravan aktuelne problematike jugoslovenskog društva, iako se ovde donekle oseća da je ovo pitanje moglo biti prošireno razlikovanjem nacionalnog i *socijalnog*, kao šire kategorije od klasnog. Klasno, naime, sa svim svojim ograničenjima, teško može biti neka ekvivalentna alternativa u dijalektičkom paru s nacionalnim, pogotovo kad se ovom drugom pridodaju raznovrsni epiteti nacionalne tradicije, kulture i sl. Klasno, iako izvedeno iz fundamenata dubljih od nacije, (*država*) u svojoj istorijskoj instrumentalizaciji, naročito političkoj, koja još uvek izgleda nužna, ustupa pred nacionalnim, jer ovaj oblik, po prirodi stvari, olakšava identifikaciju, izjednačuje s drugima, oslobađa odgovornosti, osigurava (makar i kao privid) trajanje i „veličinu” itd. Socijalno, opet, bilo bi nešto što osim klasnog obuhvata i druge dimenzije, civilizacijskih i kulturnih dostignuća i težnji,

koje se mogu pojaviti i kao ekvivalentna forma istorijske egzistencije i izvan granica nacionalnog (osobito u smislu *ljudske* emancipacije i razvoja).

Lako se u knjizi daju nagoveštaji i značajne heurističke ideje o odnosu socijalnog i nacionalnog, čini se da bi analiza bila potpunija da je šire zahvaćena problematika kulturnih dimenzija nacionalnog, osobito u odnosu prema individualnom. Sve to je od posebnog značaja u uslovima krize, kad mnoge socijalne grupe i pojedinci u naciji traže uklon i nadoknade za gubljenje sopstvenih socijalnih pozicija i aspiracija. Pa i izvan krize, u svakom društvu koje je opterećeno hipostazom interesa i deficitom vrednosti i vrednosnih granica interesnoj stihiji, ljudi su skloni da u naciji potraže medijum iluzorne jednakosti i „veličine”, spage i večitosti, proširenja ličnog u kolektivnom — da bi se tim putem (najčešće *iluzornim*) zaštitili od razornih antagonizama svoje socijalne okolnosti, da bi okolnosti realne egzistencije prekrili plaštom jednog mita.

Prema tome, nacija može biti i iracionalni surrogat potisnute društvenosti, etičnosti, kulture u korist različitih formi spoljne prinude i obaveza što dovodi na plodan teren kulturno-psiholoških analiza, sa mogućnostima neočekivanih razjašnjenja nekih prividnih paradoksa ili „aporija”, koje bi se teško mogle smestiti u uobičajene sheme ekonomističkih pristupa i analiza, naročito u nekim tokovima samoproglašenog „marksizma”. Celina psiholoških i kulturnih čarolija, koja vekovima prati razvoj etnija i nacija, sigurno je i danas jedan od dubljih slojeva nacionalne svesti, ali i nacionalnog i individualnog života, ljudske stvarnosti, koja zato što je stvarnost ne mora uvek biti i istina.

Slično ovoime, i o samim ekonomskim faktorima i dimenzijama nacije, moglo se govoriti na novi način i s manje poznatih stranâ. Čitajući knjigu, učinilo mi se da je valjalo promišljati je li danas (i posvuda) nacija onaj produktivno-prometni okvir i medijum, kakav je bila u prošlom veku, i na koji način to jeste (ako jeste). Ukoliko to jeste, čini mi se, nacija je legitimna i fundamentalna forma socijalnog života. Ali, danas je to ona pre svega u nerazvijenom svetu, u uslovima buđenja nacija kao proširenog i modernog socijalnog okvira proizvodnje. Ali, s druge strane, gigantske strukture moderne tehnologije, odavno su počele prerastati nacionalne granice, uslovljavajući ne samo ekonomske, nego i političke konvergencije i integracije. Nije li tu nacija sve više distributivno-potrošački i kulturno-komunikativni medij i šta to sve znači, posebno na relaciji razvijenih i nerazvijenih zemalja. U

tom kontekstu i pre naglašavanje „nacionalnih interesa”, može biti simptom potrošačko-distribucionističkog duha, pre nego razvijanja ontičkih snaga sopstvenog rada, proizvodnje itd., što bi trebalo da bude temeljna odrednica nacije i nacionalnih odnosa u socijalizmu. Možda je i „privlačnost” nacionalne identifikacije danas proizvod aspiracija vezanih za isticanje tih potrošačko-komunikativnih svojstava nacije, a manje njenih izvornih produktivnih potencija. Pogotovo ako je reč o onim fazama društvenog razvoja u kojima su vrednosti raspodele, potrošnje i sl. favorizovane u odnosu prema realnim ontičkim faktorima razvoja društva, snage rada. U tom smislu i nacija može poprimiti spoljašnja obličja, koja privremeno mogu izgledati privlačna i za šire slojeve društva, posebno ako se posvećenje i apsolutizacija nacionalnih prava (traženjem pogodnosti u odnosu na druge nacije), sistematski neguje kao jedna od važnih osnova autolegitimacije i reprodukcije posredničkih, upravljačkih slojeva. Navlačenje sjajnih nacionalnih maski i odora može biti i simptom „samozaborava društvenog bitka”, koji daje maha nacionalizmu, veoma destruktivnoj i regresivnoj tendenciji, posebno onda kad se ona javi u obliku „očajničkog i provincijskog mikronacionalizma” (J. Đorđević). Potiskivanje živih i dejstvenih *socijalnih* kriterijuma razlikovanja unutar samih nacija može dati maha ne samo stagnaciji, već i projekciji svih problema razvitka jedne nacije na spoljašnjem planu, na odnosima prema drugim nacijama, što je podloga uskoj politizaciji i manjinskoj dominaciji u naciji i njenom sve dubljem, agresivnom odnosu prema drugim nacionalnim zajednicama. U zavodljiva iskušenja ovih nacionalnih deoba može biti uvučen i deo pripadnika radničke klase, s posledicama koje nikad nisu afirmacija njenih autentičnih i dugoročnih, istorijskih ciljeva i interesa. Pravu korist od toga, međutim, mogu imati različiti *nacionokrati* i *naciolozi*, patentirani tumači „nacionalnih” interesa a, u stvari, prurušeni birokrati i etatisti, ušančeni na jednoj od najjačih barikada svoje povlašćene pozicije. Na štetu društva i budućih generacija pre svega.

O tome nas u najvećoj meri poučava i ova knjiga D. Ičevića, sa zaključkom da će putevi budućeg razvoja nacija u našim uslovima, zavisi od socijalnih snaga koje će nositi i usmeravati taj proces, a na to pitanje do sada nije u praksi, do kraja odgovoreno.